

УДК 004.94

ОНИЩЕНКО В. О. асп.; МИЛЕНЬКИЙ В. В., к.т.н., доц.

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

СТАТИЧНА МОДЕЛЬ РЕАКТОРА ОКИСНЕННЯ АМІАКУ У ВИРОБНИЦТВІ АЗОТНОЇ КИСЛОТИ

За результатами досліджень статичної моделі досліджено режими роботи реактора окислення аміаку сформована математична модель, що дозволяє дослідити перехідні процеси в об'єкті. Розглянуто та сформовано параметри визначення температури та концентрації оксиду азоту, тиск в реакторі та температуру в шарі каталізатора. Сформовані рівняння матеріального та теплового балансів, а також рівняння статики в розмірній та безрозмірній формі

Ключові слова: реактор окислення, статична модель, матеріальний баланс, платиновий каталізатор, окислення аміаку, математична модель.

© Онищенко В. О., Миленький В. В., 2017.

Постановка проблеми. З загального кола практичних задач виробництва азотної кислоти, в яких виникає потреба виявити зміну властивостей перехідних процесів, виділені найважливіші, на нашу думку є завданням контролю і регулювання в автоматизованих системах управління цими технологічними процесами. Однією з вимог до систем автоматичного управління є вимога підтримувати поточне значення регулюваної величини заданому значенню, в кожний конкретний момент часу та дотримання регламентовані значення параметрів процесу. Тому моделювання об'єктів для систем автоматичного управління мають важливе значення. Крім завдання дослідження параметрів процесу, існує також більш складна задача дослідження зміни нестационарних режимів роботи реактора окислення аміаку.[1]

Мета статті. Дослідження розробленої математичної моделі статики реактора окислення з подальшим аналізом перехідних процесів в об'єкті. Дослідження впливу збурень на вихідні змінні процесу, визначення залежності температури вихідного потоку від витрати основного та зворотного потоків.

В реакторі окислення аміаку в шарі каталізатора відбувається окислення аміаку з протіканням каталітичної [1] реакція окислення. Суміш речовин Аміаку і кисню по каналу «основного» ходу з витратою F_2 , температурою T_2 і концентрацією аміаку Q_2 подається на вход каталізатора реактора окислення. На перший шар суміш кисню і аміаку з «основним» ходом подається через з теплообмінник реактора окислення, а на другий і третій шар з попередніх шарів реактора. Для регулювання температурного режиму на каталізаторі реактора окислення, частина суміші подається минаючи внутрішній теплообмінник реактора окислення через регулюючі клапани (на рис. 1).

Ці потоки називаються «холодними» байпасом. У відповідності з

рис. 2. «холодний» байпас з витратою F_1 , температурою T_1 і концентрацією аміаку Q_1 подається на вход каталізатора реактора окислення через регулюючий клапан 1. На вході в каталізатор реактора окислення ці два потоки змішуються між собою, а на каталізаторі утворюється оксид азоту. Процес відбувається при температурі T і тиску P . Продукти реакції відводяться з реактора витратою F , який фактично дорівнює сумі двох витрат F_1 і F_2 . Концентрація азоту на виході з реактора Q . Модель, розроблена для одного шару реактора (на прикладі першої) може бути застосована для другого і для третього шару реактора окислення. Для цього необхідно врахувати індекси, що позначають прив'язку потоків і параметрів до нумерації шарів каталізатора. На виробництві азотної кислоти на стадії окислення аміаку використовують технологічну схему установки з трьох шаровим реактором окислення з процесом, який проводиться під атмосферним тиском не концентрованої азотної кислоти на виході. У цій схемі вихідною речовиною потоку реактора є оксид азоту, а газ, який очищений від азоту і містить достатньо велику кількість реагентів, повертають в реактор. Тому у вхідних потоках азот міститься в невеликих концентраціях. Концентрація азоту, який утворюється внаслідок реакції, визначає температуру на каталізаторі реактора окислення. Реакція окислення аміаку є екзотер-

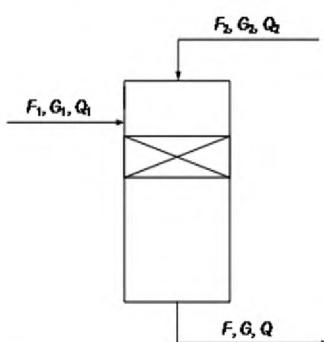

Рис. 1 – Структурна схема
реактора окислення аміаку
з однією пілоницею.

мічною. Температура на каталізаторі реактора підтримується на заданому рівні за рахунок подачі на вхід каталізатора потоку холодної суміші аміаку і повітря – «холодного» байпаза. До вихідних параметрів координат процесу, як правило, відносять концентрацію Q азоту на виході каталізатора реактора окиснення, температуру T в реакторі і тиск P . У виробництві азотної кислоти тиск P визначається роботою компресора і тому цей параметр потрібно віднести до параметрів збурень. В процесі управління реактором окиснення досить регульювати температуру, а концентрацію в цьому випадку можна тільки контролювати. До вихідних координат процесу слід віднести лише витрати суміші аміаку по «холодного» байпазу F_1 . Витрата суміші аміаку за основним ходом F_2 на вході в реактор та на вході в каталізатор не може бути регульованим параметром і тому його слід віднести до збурень. Всі інші параметри процесу є координатами збурень. До них слід віднести температури вхідних потоків T_1 і T_2 і концентрації Q_1 і Q_2 в них цільового компонента. Інформаційно-логічна схема шару каталізатора реактору окиснення аміаку наведена на рис. 2.

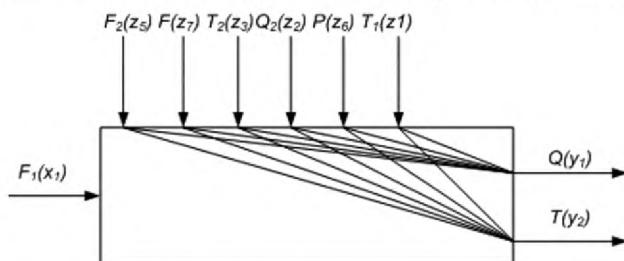

Рис. 2 – Інформаційно-логічна схема поліці реактора окиснення аміаку.

Також потрібно зазначити, що вихідні координати реактора окиснення є взаємопов'язаними. Так, наприклад, зміна температури T в реакторі з одного боку згідно із законом Ле Шательє [2] змінить кількість речовини, яка утворюється, тобто викличне зміну концентрації Q , а з іншого боку приведе до зміни тиску P в реакторі. З цього випливає, що зміна будь-якої з вихідних координат (регульуючої або збурюючої) приведе до зміни відразу всіх вихідних координат. Для отримання математичної моделі реактора

треба скласти дві моделі: за концентрації Q цільового компонента оксиду азоту, та за температури T . Реактор окиснення аміаку являється одним із важливих об'єктів в процесі виробництва азотної кислоти. Каталітичні процеси які відбуваються в результаті окиснення, виділяють значну кількість тепла та можуть бути небезпечними для робочого персоналу, який знаходиться на виробництві. В даному об'єкті присутні елементи пришивидшення проходження реакції синтезу аміаку, в результаті змінюється тиск в реакторі. Такими елементом в реакторі є платиновий каталізатор. Аміак в реакторі змішаний з повітрям [3] проходить через каталізатор і на виході з об'єкту виділяється оксид азоту. В реакторі окиснення об'єкті основним параметром контролю вибрано концентрацію оксиду азоту. Для дослідження залежності концентрації від температури та впливу збурень на регульовання концентрації оксиду азоту, побудована модель статики, яка буде описувати поведінку об'єкту в певній точці вимірювання.

Розглянемо побудовану модель статики по концентрацією Q оксиду азоту, який утворюється внаслідок реакції, або за концентрацією одного з реагентів, який витрачається в реакції. Вибір тієї чи іншої компоненти, за концентрації якої складається модель, залежить від можливості вимірювання концентрації, регульовання, цілі управління та ін. Розглянемо складання математичної моделі статики за концентрацією Q азоту, який утворюється в реакції (цільового компонента). Складемо рівняння матеріального балансу по цільовому компоненті (компоненти, яка утворюється в реакції). Цільова компонента надходить в реактор і з першим [4], і з другим потоком, що утворюється на каталізаторі реактору окиснення в наслідок реакції, накопичується в реакторі і відводиться з потоком, який виходить з реактора.

Рівняння матеріального балансу за цільовою компонентою має вигляд.

$$dm_1 + dm_2 + dm_p = dm_v + dm, \quad (1)$$

де dm_1 – маса оксиду азоту, яка потрапляє в реактор окиснення з першим потоком; dm_2 – маса азоту, яка потрапляє в реактор з другим потоком; dm_p – маса азоту, яка утворюється в реакції; dm_v – маса азоту, яка накопичується в реакторі об'ємом V ; dm – маса азоту, яка відводиться з колони. Запишемо рівняння (1) у технологічних змінних.

$$dm_1 = F_1 Q_1 dt, \quad (2)$$

де F_1 – витрата азоту на вході в реактор, kg/c ; Q_1 – концентрація азоту в реакторі по основному ходу, масова частка; dt – приріс часу, s .

$$dm_2 = F_2 Q_2 dt, \quad (3)$$

де F_2 – витрата азоту на вході в реактор по зворотному ходу, kg/c ; Q_2 – концентрація азоту в каталізаторі, масова частка;

$$dm_p = \rho V K (Q - Q_n) dt, \quad (4)$$

де – ρ щільність газової суміші в реакторі (визначається з рівняння Менделєєва-Клапейрона), $\text{kг}/\text{м}^3$; V – вільний об'єм реактора синтезу, м^3 ; K – швидкість хімічної реакції, $1/\text{c}$; Q та Q_n – концентрація азоту на виході та на виході з каталізатора відповідно, масова частка; У разі першого шару каталізатора, концентрації азоту в потоці основного ходу та зворотного Q_1 і Q_2 однакові і розрахувати їх можна прирівнявши до величині Q_n . Для другого і третього шару каталізатору, концентрація метанолу Q_n формується в результаті змішування двох потоків і, відповідно, буде визначатися за формулою:

$$Q_n = \frac{(F_1 Q_1 + F_2 Q_2)}{F_1 F_2}, \quad (5)$$

Швидкість хімічної реакції K , залежить від температури процесу. Ця залежність визначається рівнянням Арениуса:

$$K = K_0 \exp\left(-\frac{E}{RT}\right), \quad (6)$$

де K_0 – константа швидкості реакції, $1/\text{c}$; E – енергія активації реакції, $\text{Дж}/\text{моль}$; R – універсальна газова стала, $\text{Дж}/\text{моль К}$; T – температура реакції, K .

$$dm_v = \rho V Q dt, \quad (7)$$

де – ρ щільність газової суміші в реакторі, $\text{кг}/\text{м}^3$; V – вільний об'єм реактора синтезу, м^3 ; Q – концентрація азоту на виході з каталізатора відповідно, масова частка; Таким чином, з урахуванням рівнянь (2) – (7) рівняння (1) в технологічних змінних прийме вигляд:

$$F_1 Q_1 dt + F_2 Q_2 dt + \rho V K_0 \exp\left(-\frac{E}{RT}\right) \left(Q - \frac{F_1 Q_1 + F_2 Q_2}{F_1 + F_2}\right) dt = \rho V dQ + (F_1 + F_2) Q dt, \quad (8)$$

Рівняння (8) являє собою нелінійну математичну залежність похибі колони синтезу по концентрації метанолу. Змінними величинами в цій моделі є такі параметри: F_1 , Q_1 , F_2 , Q_2 , Q . Проведемо лінеаризацію рівнянь (8) використовуючи розкладання в ряд Тейлора. Згрупуємо в рівнянні (8) постійні величини.

$$F_1 Q_1 + F_2 Q_2 + \rho V K_0 \exp\left(-\frac{E}{RT}\right) \left(Q - \frac{F_1 Q_1 + F_2 Q_2}{F_1 + F_2}\right) dt = (F_1 + F_2) Q, \quad (9)$$

Рівняння (9) є рівнянням статики або статичною моделлю реактора окиснення по концентрації азоту. Це рівняння може бути використане для знаходження режимних параметрів процесу або для знаходження невідомих параметрів математичної моделі. Рівняння (9) є розмірною математичною моделлю реактора окиснення на шарі каталізатора по концентрації азоту у виробництві азотної кислоти. Переїдемо до безрозмірної математичної моделі. Для цього кожний доданок рівняння (9) помножимо і розділімо на номінальне значення відповідної змінної, що дозволить отримати безрозмірну математичну модель.

Виробництво азотної кислоти є одним із небезпечних видів виробництва сильно діючих кислот. На одній із стадій відбувається процес окиснення аміаку з виділенням оксиду азоту. Окиснення відбувається під дією платинового каталізатора також можливим може бути використання інших каталізаторів наприклад оксид хрому. В присутності каталізатору аміак досить швидко окисляється [5] киснем, при цьому виділяється значна кількість теплоти. Для отримання оксиду азоту використовують трьох шаровий реактор окиснення в якому почергово пропускають через шари каталізатора аміак змішаний з повітрям. Під дією каталізатору підвищується швидкість реакції, що в подальшому впливає на зміну температури в самому каталізаторі та зміну тиску в об'єкти. Одним із важливих стадій процесу є забезпечення дотримання рівномірного [6] розподілу температури на шарі каталізатора і лінійності процесу при переході вихідної речовини до іншого шару. Для дослідження температурного режиму роботи реактора окиснення, а саме статичних характеристик запропоновано побудувати модель статики, яка буде відображати стан об'єкту при зміні температури вхідних потоків, та температури в самому реакторі. Для цього сформуємо рівняння матеріального балансу.

Рівняння матеріального балансу по цільовому компоненту має вигляд.

$$dq_1 + dq_2 + dq_p = dq_v + dq, \quad (11)$$

де dq_1 – кількість теплоти, що потрапляє в реактор окиснення з першим потоком; dq_2 – кількість теплоти, що потрапляє в колону з другим потоком; dq_p – кількість теплоти, що утворюється в результаті реакції; dq_v – кількість теплоти, що накопичується в реакторі об'ємом V ; dq – кількість теплоти, що відводиться з реактора. Запишемо рівняння (1.1) у технологічних змінних.

$$dq_1 = F_1 C_1 T_1 dt, \quad (12)$$

де F_1 – витрата азоту на вході в ректор, $\text{кг}/\text{с}$; C_1 – теплоємність азоту в реакторі по основному ходу, $\text{Дж}/\text{кг К}$; dt – приріс часу, s . T_1 – температура потоку основного ходу на вході в шар каталізатору.

$$dq_2 = F_2 C_2 T_2 dt, \quad (13)$$

де F_2 – витрата азоту на вході в реактор по зворотному ходу, $\text{кг}/\text{с}$; C_2 – теплоємність азоту в реакторі по зворотному ходу, $\text{Дж}/\text{кг К}$; dt – приріс часу, с . T_2 – температура потоку зворотному ходу на вході в шар каталізатора К.

$$dq_p = r\rho V K(T - T_n) dt, \quad (14)$$

де r – щільність газової суміші в реакторі (визначається з рівняння Менделєєва-Клапейрона), $\text{кг}/\text{м}^3$; V – вільний об'єм реактора синтезу, м^3 ; K – швидкість хімічної реакції, $1/\text{с}$; T та T_n – температури потоку азоту на виході та на вході з каталізатора відповідно, К;

$$dq_v = \rho V C dT, \quad (15)$$

де ρ – щільність газової суміші в реакторі (визначається з рівняння Менделєєва-Клапейрона), $\text{кг}/\text{м}^3$; V – вільний об'єм реактора синтезу, м^3 ; dT – зміна температури на виході з каталізатора, К; C – теплоємність азоту в реакторі. У разі другого і третього шару каталізатора, концентрація метанолу Q_n формується в результаті змішування двох потоків і, відповідно, буде визначатися за формулою:

$$T_n = \frac{(F_1 T_1 + F_2 T_2)}{F_1 F_2}, \quad (16)$$

Швидкість хімічної реакції K , залежить від температури процесу. Ця залежність визначається рівнянням Арениуса:

$$K = K_0 \exp\left(-\frac{E}{RT}\right), \quad (17)$$

де K_0 – константа швидкості реакції, $1/\text{с}$; E – енергія активації реакції, $\text{Дж}/\text{моль}$; R – універсальна газова стала, $\text{Дж}/\text{моль К}$; T – температура реакції, К.

$$dq_v = \rho V T dt, \quad (18)$$

де ρ – щільність газової суміші в реакторі, $\text{кг}/\text{м}^3$; T – температури потоку азоту на виході з каталізатора відповідно, К; V – вільний об'єм реактора синтезу, м^3 ; Таким чином, з урахуванням рівнянь (12) – (18) рівняння (1) в технологічних змінних прийме вигляд:

$$F_1 C_1 T_1 dt + F_2 C_2 T_2 dt + \frac{rPV}{RT} K_0 \exp\left(-\frac{E}{RT}\right) \left(T - \frac{F_1 T_1 + F_2 T_2}{F_1 + F_2} \right) dt = \frac{PVC}{RT} dT + (F_1 + F_2) CT dt, \quad (19)$$

Рівняння (18) являє собою нелінійну математичну модель полиці колони синтезу по концентрації метанолу. Змінними величинами в цій моделі є такі параметри: F_1 , T_1 , F_2 , T_2 , T , P . Проведемо лінеаризацію рівняння (18) використовуючи розкладання в ряд Тейлора. Виразимо з рівняння (18) постійні величини.

$$F_1 C_1 T_1 + F_2 C_2 T_2 + \frac{rPV}{RT} K_0 \exp\left(-\frac{E}{RT}\right) \left(T - \frac{F_1 T_1 + F_2 T_2}{F_1 + F_2} \right) = \frac{PVC}{RT} + (F_1 + F_2) CT, \quad (20)$$

Рівняння (20) є рівнянням статики або статичною моделлю реактора окиснення по температурі вихідного потоку синтез-газу. Це рівняння може бути використане для знаходження режимних параметрів процесу або для знаходження невідомих параметрів математичної моделі. Рівняння (20) є розмірною математичною моделлю реактора окислення на шарі каталізатора по концентрації азоту у виробництві азотної кислоти. Зробивши перехід до безрозмірної математичної моделі. Для цього кожний доданок рівняння (20) помножимо і розділимо на номінальне значення відповідної змінної, що дозволить отримати безрозмірну математичну модель. В результаті побудови математичної моделі було досліджено, що в даному процесі важливим параметром також є тиск в системі, який можливо дослідити за допомогою статичної моделі реактора окиснення.

Процес окислення аміаку – досить складний процес і в залежності від тих чи інших умов може протікати в різних напрямках. Оптимальне значення, найбільш вигідне в сенсі кількості одержуваного продукту, час контактування (зіткнення газів з каталізатором) коливається в межах від однієї до двох десятисячних діль секунди. При меншому часу зіткнення газу з каталізатором вихід окису азоту знижується, через те, що аміак не встигає окислюватися на каталізаторі. При більшому часу контактування вихід N_2 також знижується через протікання шкідливих побічних реакцій. Підвищення тиску збільшує швидкість окислення аміаку до окису азоту. Однак це призводить до збільшення втрат платини каталізатора. В умовах процесу окислення аміаку платиновий каталізатор поступово стає пухким, втрачає свою первісну міцність і найдрібніші частинки його несуться з газовим потоком. В установках, що працюють під атмосферним тиском при температурі близько 500°C [7], втрати платини на 1 т азотної кислоти складають 0,04–0,06 г. З підвищеннем тиску і

температури втрати каталізатора збільшуються в 5–7 разів. Тому азотну кислоту отримують головним чином в установках, що працюють під атмосферним тиском.

Подувавши математичку модель реактора окиснення можливо дослідити властивості об'єкту та перехідні процеси. На рис. 3. зображеній графік перехідного процесу за основним потоком втрати аміаку на вході в реактор окиснення. На даному рисунку спостерігається не лінійна залежність температури від втрати аміаку по основному ходу. Збільшення втрати аміаку значно впливає на зростання температури процесу. Для отримання високої концентрації окисі азоту (до 60–70 % вмісту) потрібно дотримуватись температурного режиму в межах від 300–400 °C. Для даного температурного режиму спалювання каталізатора є мінімальним а степінь окислення аміаку максимальною.

Однак вплив температури не завжди так чітко виражено. При підвищенні температури понад певної межі більше 200 кг/с для каталітичних реакцій окислення аміаку, починають протікати шкідливі побічні реакції при цьому температура майже не змінюється. У таких випадках необхідно аналізувати вплив температури на кожну реакцію окремо та вирішувати проблему відновлення каталізатору. Це ж відноситься і до наступних шарів каталізатору, які в результаті будуть складаються з декількох реакцій, особливо якщо вони мають різний знак теплового ефекту. В даній моделі знаки співпадають і реакція протікає в одному напрямку.

Математична модель реактора окислення дозволяє проаналізувати не тільки стаціонарні режими по основному потоку, а також дослідити режим роботи реактора по зворотному потоку. Графік перехідного процесу роботи реактора по зворотному ходу зображене на рис. 4

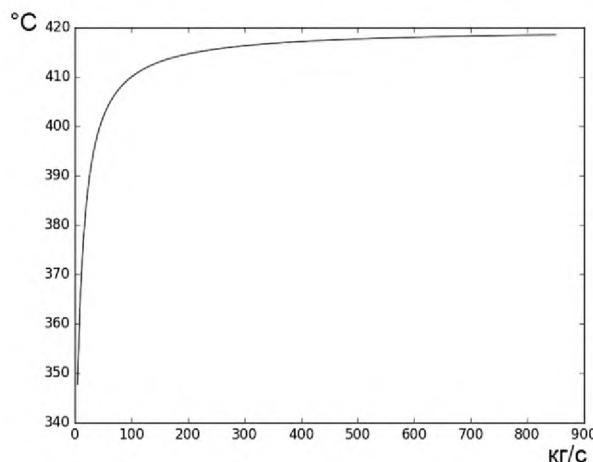

Рис. 3 – Графік перехідного процесу зміни температури в залежності від втрати аміаку по основному канулу.

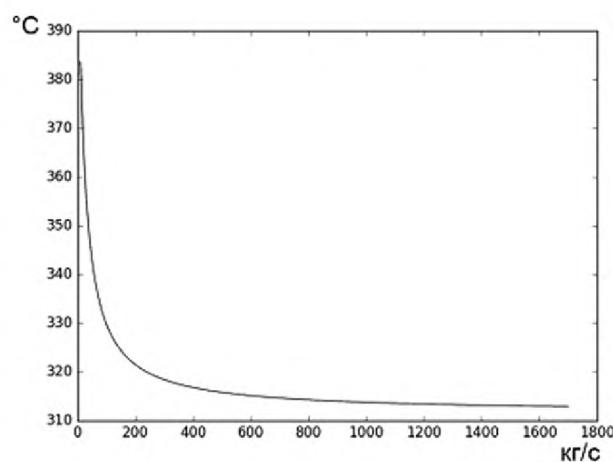

Рис. 4. – Графік перехідного процесу зміни температури в залежності від втрати аміаку по зворотному канулу.

Висновки. Проаналізувавши результати можна зробити висновок про вплив зазначених факторів на процес окислення аміаку, виявлення дефектів в каналах зв'язку з об'єктом. Математичне моделювання підтвердило гіпотезу про важливість дотримання чітко дотримуватись температурних режимів об'єкту. Також моделювання підтвердило особливість роботи об'єкту під високим навантаженням а саме балансування потоків основного та зворотного (інакше висока імовірність втрати працездатності каталізатора). Кріт того в висновках можна зазначити не припустимість полум'яного [8] горіння.

Список використаної літератури

1. Попок Е. В. Моделирование промышленного реактора низкотемпературного синтеза метанола / Е. М. Юрьев, А. В. Кравцов // Фундаментальные исследования. – Химические науки. – 2012. № 3. – С. 446–451.
2. Бродський Б. Е. Про завдання якнайшвидшого виявлення моменту зміни імовірнісних характеристик випадкової послідовності / Б. Е. Бродський, Б. С. Дарховский // Автоматика і телемеханіка. – 1983. – № 10. – С. 125–131.
3. Бродський Б. Е. Непараметрический метод виявлення моментів перемикання двох випадкових послідовностей / Б. Е. Бродський, Б. С. Дарховский // Автоматика і телемеханіка. – 1989. – № 10. – С. 66–74.

4. Кербер М. Л. Термопластичные полимерные композиционные материалы для автомобилестроения / М. Л. Кербер, Т. П. Кравченко // Пластические массы. – 2000. – № 9. – С. 34–40.
5. Автоматизация типовых технологических процессов и установок: науч. пособ. [для студент. вищ. навч. закл.]. / А. М. Коритин, Н. К. Петров, С. Н. Радимов. – К. : ИЗМН, 1988. – 432 с.
6. Строганов Р. П. Комп'ютерне управління технічними системами. [для студ. вищ. навч. закл.] / Р. П. Строганов, Л. В. Бабко, В. С. Корольов. – К. : ИЗМН, 1999. – 110 с.
7. Дворецький С. В. Основи проектування хімічних виробництв / С. В. Дворецький, Р. С. Кормильцин. – М. : изд-во «Машинобудування-1», 2005. – 280 с.
8. Новий довідник хіміка і технолога. Загальні відомості. Будова речовини. / під.заг. ред. А. В. Москвіна. – СПб.: АНО НВО «Професіонал». – 2006. – 1464 с. – ISBN: 5-94365-046-06.

Надійшла до редакції 10.11.2016

Onishchenko V. O., Milenkiy V. V.

A STATIC MODEL OF THE REACTOR OXIDATION OF AMMONIA IN THE MANUFACTURE OF NITRIC ACID

Nitric acid is one of the dangerous types of production of highly potent acids. At one stage of the process of oxidation of ammonia to yield nitric oxide. The oxidation occurs under the action of the platinum catalyst also may be possible to use other catalysts such as chromium oxide. To get nitric oxide use of the three layer oxidation reactor, in which alternately pass through the catalyst layers, the ammonia mixed with air. Under the action of a catalyst increases the reaction rate, which further affects the temperature change in the catalyst and the pressure change in the object. To study the temperature mode of operation of the oxidation reactor, namely the static characteristics of the proposed model to build static that will display the state of the object when the temperature of the input flow and temperature in the reactor. To do this, make an equation of material balance. From the total range of tasks of production of nitric acid, in which there is a need to identify the change in the properties of transients, select the most important, in our opinion is the task of control and regulation in automated control systems of these technological processes. One of the requirements to the automatic control systems is the requirement to maintain a current value regulowane values specified value at any given point in time and compliance with the regulated value of the process parameters. Therefore, the modeling of objects for automatic control systems are important. In addition to the objectives of the study parameters of the process, there is also a more difficult problem study of the changes of non-stationary modes of the reactor oxidation of ammonia.

Keywords: oxidation reactor, static model, material balance, platinum catalyst for the oxidation of ammonia, mathematical model.

References

1. Popok, E.V. (2012). “Modeling of industrial reactor the low temperature methanol synthesis”. Fundamental'nye issledovaniya. *Himicheskie nauki*. No 3. P. 446–451.
2. Brods'kyy, B.E. (1983). “On the early detection of time changes in probabilistic characteristics of random sequences”. *Avtomatyka i telemekhanika*. No 10. P. 125–131.
3. Brods'kyy, B.E. (1989). “A nonparametric method for the detection of the switching instants of two random sequences”. *Avtomatyka i telemekhanika*. No 10. P. 66–74.
4. Kerber, M.L. (2000). “Thermoplastic polymer composites for the automotive industry”. *Plasticheskie massy*. No 9. P. 34–40.
5. Korytin, A.M. Petrov, N.K. Radimov, S. N. (1988). “Automation of standard technological processes and equipment” [dlya stud. vyshch. navch. zakl.]. Kyiv. IZMN. P. 432.
6. Strohanov, R.P. (1999). “Computer control of technical systems” [dlya stud. vyshch. navch. zakl.]. Kyiv. IZMN. P. 110.
7. Dvorets'kyy, S.V. (2005). “Principles of design of chemical plants”. Moscow, yzd-vo “Mashynobuduvannya-1”. P. 280.
8. Moskvina, A.V. (2006). “New reference book for chemist and technologist. General information. The structure of the substance”. ANO NVO “Profesional”. P. 1464. ISBN: 5-94365-046-06.